

Azərbaycanlıların öz yurdlarından ermənilər tərəfindən zorakı deportasiya tarixləri...

Nuru Məmmədov: "...Növbəti dəfə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindən kütləvi şəkildə köçürülməsi siyasəti ortaya atılır"

II yazı

İradə Sarıyeva

İyirminci yüzillik Azərbaycan türklərinin kütləvi soyqırım və deportasiya aktları ilə üzləşdiyi bir dövrdür. Bir əsrdə dəfələrlə soyqırma və deportasiyaya məruz qalan soydaşlarımız ermənilərin törətdikləri terror hadisələrindən hər zaman ciddi əziyyət çəkiblər. Dünyanın gözü qarşısında soydaşlarımıza qarşı baş verən cinayət aktlarına beynəlxalq aləm tərəfindən hüquqi-siyasi qiymət verilməyib, insan haqlarını əllərində bayraq edən beynəlxalq təşkilatlar bunu susqunluqla qarşılayıblar.

Azərbaycan tarixçiləri ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri deportasiya aktlarını təsdiqləyən faktları, sənədləri nəinki Qafqaz respublikaları arxivlərindən, hətta dünyanın bir sıra arxivlərindən əldə ediblər. Tariximizə qanla yazılan 1905-1906-cı illər, eləcə də digər dövrlər ciddi şəkildə araşdırılıb.

Tarixçi-alim Nuru Məmmədov qeyd edir ki, XX əsr Azərbaycan tarixinin ağırlı-acılı səhifələrindən, faciələrlə dolu dövrlərindən biri soydaşlarımızın dədə-baba torpaqları olan Qərbi Azərbaycandan kütləvi şəkildə zorakılıqla deportasiya olunmasıdır. "Erməni millətçilərinin riyakar və məkrli siyasəti nəticəsində on minlərlə azərbaycanlı "kөнüllүлүк" pərdəsi altında, acı göz yaşları axıda-axıda, yüzlərlə, minlərlə qurban verə-verə doğma yurdlarından zorla çıxarılıb, fəryad çəkə-çəkə sürgünə məruz qalıb.

Erməni millətçilərinin şovinist siyasəti bütün XIX-XX əsrlər boyu mərhələ-mərhələ davam etdirilib, deportasiyalar və soyqırımlar nəticəsində minlərlə dinc azərbaycanlı amansız formada məhv edilib. Ulu öndər Heydər Əliyevin 1997-ci il dekabrın 18-də imzaladığı "1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında" Fərmanda deyilir: "Son iki əsrdə Qafqazda azərbaycanlılara qarşı məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilmiş etnik təmizləmə və soyqırımı siyasəti nəticəsində xalqımız ağır məhrumiyyətlərə və məşəqqətlərə məruz qalmışdır. Mərhələ-mərhələ gerçəkləşdirilən belə qeyri-insani siyasət nəticəsində azərbaycanlılar indi Ermənistan adlandırılan ərazidən - min illər boyu yaşadıkları öz doğma tarixi-etnik torpaqlarından didərgin salınaraq kütləvi qətl və qırğınlara məruz qalmış, xalqımıza məxsus minlərlə tarixi-mədəni abidə və yaşayış məskəni dağıdılıb viran edilmişdir".

Azərbaycan torpaqlarına göz dikən erməni millətçiləri monoetnik və "türksüz Ermənistan" uğrunda gizli və bəzən leqal müharibələr aparmışlar. Onlar ən alçaq və rəzil mübarizə formalarından istifadə edərək "böyük Ermənistan" ideyasını gerçəkləşdirmək üçün saxta ideoloji tezislər formalaşdırmış, terrorçu təşkilatlar yaratmış, türk xalqlarına və azərbaycanlılara qarşı genişmiqyaslı qətlər və vəhşiliklər törətmişlər.

Yerli olmayan bu hiyləgər insanlar çox böyük bir məkrle Qafqazda özlərinə məskən salmış və tarixin müəyyən zamanlarında hissə-hissə torpaqlar ələ keçirərək qondarma Ermənistan dövləti yaratmışlar. Sonra isə "böyük Ermənistan" imperiyası yaratmaq üçün məkrli planlarını həyata keçirməyə çalışmışlar. XX yüzilliyin əvvəllərində Türkiyədə və İranda türk-müsəlman xalqlarını kütləvi şəkildə qıran və azərbaycanlıların soyqırımını təşkil edən erməni cəlladları həmin yerlərdə ciddi müqavimətə rast gəlmiş və istədiklərinə nail ola bilmədikləri üçün zərbənin ağırlıq istiqamətini Qafqaza yönəlmişdilər. Havadarlarının köməyindən bəhrələnən ermənilər 1918-ci il mayın 28-də "Ermənistan Respublikası" elan etdikləri zaman bu dövlətin paytaxtı belə yox idi və Azərbaycan Milli Şurası 1918-ci il mayın 29-da keçirilən iclasında səs çoxluğu ilə İrəvan şəhərini Ermənistan Respublikasının paytaxtı kimi tanımağı mümkün saymış və İrəvanı ermənilərə "bağışlamışdı". Qeyd etmək lazımdır ki, erməni millətçilərinin təbiətinə və xarakterlərinə yaxşı bələd olan bəzi Milli Şura üzvləri həmin iclasda bu qərara qəti etiraz etmişdilər. Məsələn, Bağır bəy Rzayev Milli Şurada təmsil olunmuş irəvanlılar adından demişdi: "Müstəqil Azərbaycan uğrunda çalışmaqla yanaşı, rica edirik bizi, erməni respublikası ərazisində qalanları da unutmayasınız". Tarix uzaqgörənliklə deyilənləri təsdiqlədi".

Alim qeyd edir ki, beləliklə, daşnaklar "paytaxtsiz" erməni respublikası yarandığı gündən şirnikərək Azərbaycan torpaqlarını çox böyük bir iştahla ələ keçirməyi qarşılıqlı məqsəd qoymuşlar. Əhalinin böyük əksəriyyətini azərbaycanlıların təşkil etdiyi Lori-Pəmpək, Şörəyal, Zəngəzur qəzalarında və Göyçə mahalında kütləvi qırğınlar törədərək bu yerləri silahlı yolla ələ keçirməyə cəhd etmişdilər. Onun yazdığına görə, erməni silahlı birləşmələri ərazidə yaşayan azərbaycanlıları ucdantutma qırmışdılar. Törətdikləri vəhşiliklər nəticəsində 1918-1920-ci illərdə Ermənistanı yaşayan 575 min azərbaycanlının 565 mini öldürülmüş və ya öz yerlərindən qovulmuşdu.

“Erməni millətçiləri Moskvadakı və xaricdəki havadarlarına arxalanaraq vaxtaşırı öz məkrli niyyətlərini həyata keçirməyə çalışmışlar. Ötən əsrin 40-cı illərində Moskvanın, bilavasitə daşnak A.Mikoyanın təşəbbüsü ilə Ermənistanı "Qarabağ hərəkatı" və "Qarabağ komitəsi" yaradılmışdı. 1945-ci ilin payızında Ermənistan KP MK-nın birinci katibi Q.Harutyunov Dağlıq Qarabağ bölgəsinin onlara verilməsi haqqında məsələni qaldırmış və bu barədə Stalinə məktubla müraciət etmişdi. Stalinin dərkənarı ilə məktub Malenkova göndərilmişdi. Erməni şovinistinin həyasızlığı o yerə çatmışdı ki, əgər məsələ müsbət həll olunardisa, onda Qarabağın keçmiş mərkəzi və 1920-ci ildə dağıdılmış Şuşanın bərpası haqqında hazırlanmış əlavə təkliflər də hökumətə təqdim olunacaqdı. ÜİK(b)P MK-nın o vaxtkı katibi G.M.Malenkov məsələyə dərhal reaksiya verir və məktubu 1945-ci il noyabrın 28-də Azərbaycan K(b)P MK-nın birinci katibi M.Bağirova rəy üçün göndərir. M.Bağirov dekabrın 10-da (tam məxfi qriflə) ona kəsərli cavab məktubu yazır. Burada Ermənistanın Dağlıq Qarabağla bağlı bütün iddialarının heç bir elmi əsası olmadığı bildirilir, eyni zamanda göstərilir ki, Şuşa istisna olmaqla, Azərbaycan həmin təklifə etiraz etmir, ancaq bir şərtlə - Ermənistan SSR-də, Gürcüstan SSR-də və Dağıstan MSSR-də əhalinin əksəriyyəti azərbaycanlılar olan, Azərbaycanla həmsərhəd, tarixən Azərbaycan torpağı olan ərazilər geri qaytarılsın. Belə tutarlı faktlar qarşısında qalan Kreml rəhbəri məsələyə nöqtə qoyub məktubları arxivdə "dəfn" etməyə qərar verir. Lakin erməni fitnəkarları yenə də dinc dayanmır, müxtəlif avantürist planlar hazırlayırlar. Növbəti dəfə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindən kütləvi şəkildə köçürülməsi siyasəti ortaya atılır. Bu, azərbaycanlı əhalinin ucdantutma deportasiya edilməsi siyasəti idi. Onu 1948-1953-cü illərdə reallaşdırma bildilər”.

N.Məmmədovun bildirdiyinə görə, Azərbaycan xalqına qarşı yönəlmiş bu xəyanətin tarixçəsi belə olub: İkinci Dünya Müharibəsinin qızgın çağında - 1943-cü il noyabrın 28-dən dekabrın 1-dək SSRİ, ABŞ və İngiltərə rəhbərlərinin - Stalin, Ruzvelt və Çorçillin iştirakı ilə keçirilən Tehran konfransında Sovet-İran münasibətləri müzakirə olunarkən erməni diasporu SSRİ Xarici İşlər naziri V.Molotova müraciət edərək, İranda yaşayan ermənilərin SSRİ-yə köçürülməsinə icazə istəmişdi. Məsələ ilə bağlı Molotov elə oradaca Stalinlə danışdıqdan sonra ermənilərin köçürülməsinə razılıq vermişdi. “Arutyunov bu fürsətdən istifadə edib köçürülmə ilə əlaqədar azərbaycanlıların dədə-baba torpaqlarından deportasiyası barədə qərar verilməsinə nail olur. Belə bir qərar SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 19 oktyabr 1946-cı il tarixli fərmanı idi. Bu fərman qərəzli və fərqli idi. Yalnız "repatriasiya" (vətənə qaytarılma) terminindən istifadə olunurdu. Başqa sözlə, SSRİ-yə qayıdan hər hansı bir millətin nümayəndəsi sadəcə, "emiqrant", daha dəqiq söyləsək, "demiqrant" (mühacirətdən qayıdan adam) olduğu halda, erməni "repatriant", yəni "vətənə qaytarılan" adlanırdı. Ermənilərin repatriasiyası haqqında "Daşnaksütyun" partiyasının 1947-ci ilin iyununda keçirilmiş XIV konqresində qərar qəbul edilmişdi. Hər iki qərarda repatriasiyanın "azərbaycanlıların yaşadıkları torpaqların boşaldılması və Ermənistan sərhədlərinin genişləndirilməsi" şəraitində baş verəcəyi iddia edilirdi. Buna erməni Qriqorian kilsəsi də xeyir-dua vermişdi.

Beləliklə, azərbaycanlıların Ermənistan SSR adlanan ərazisindəki dədə-baba torpaqlarından kütləvi şəkildə qovulması prosesinin növbəti mərhələsi başlandı. 1947-ci il dekabrın 23-də SSRİ Nazirlər Soveti "Ermənistan SSR-dən kolxozçuların və başqa azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında" 4083 sayılı qərar verdi. Bu qərar Azərbaycan xalqı üçün gözlənilməz zərbə idi. Qərara "kolxozçu" sözünün əlavə edilməsi siyasi maneərdən başqa bir şey deyildi. 1948-ci il mart ayının 10-da SSRİ Nazirlər Sovetinin "Kolxozçuların və digər azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar tədbirlər haqqında" yeni qərarında göstərilirdi ki, bu, SSRİ Nazirlər Sovetinin 1947-ci il 23 dekabr tarixli qərarına əlavədir. Hər iki qərarı Stalin imzalamışdı” - deyən bildiren alimin vurğuladığına görə, azərbaycanlı əhalisinin Ermənistan SSR ərazisindən kütləvi şəkildə köçürülməsi ilə əlaqədar tədqiqatçı-alim Lətifə xanım Həsənova maraqlı bir fikir söyləyir və onu tutarlı arqumentlərlə sübut etməyə çalışır. “Arqument yeni sənədin əldə edilməsidir. Həmin sənədə əsasən o, belə mülahizə yürüdür ki, azərbaycanlıların Ermənistan SSR-dən köçürülməsindən əvvəl geniş anti-Azərbaycan təbliğatı aparılıb və müxtəlif şayiələr yayılıb, azərbaycanlılara qarşı 43 səciyyəvi fakt qeydə alınıb. Bu mənfur millət Azərbaycan torpaqlarını ələ keçirmək və bu yerlərdən azərbaycanlı əhalini evakuasiya etmək üçün müxtəlif hiylələrdən və güclü təbliğat kampaniyasından istifadə etmişdi. Tarixi faktlardan məlumdur ki, Rusiya imperatoru I Pyotrın Azərbaycana yürüşləri ərəfəsində ölkəmizin şimal bölgələrində onun

imzaladıđı manifest yayılmıřdı. Rus qořunlarının, qanıçən Sisianovun Gəncəyə hücumu ərəfəsində Gəncə əhalisi arasında təbliğat aparılmıřdı. Təbliğat tədbirlərində ermənilər "fəallıq" göstərmiş, rusları öz himayədarları kimi dəfələrlə dəvət etmişlər.

Hətta ermənilər azərbaycanlıların kütləvi şəkildə köçürülməsi və xaricdəki ermənilərin boşalmış azərbaycanlı evlərində yerləşdirilməsi ilə kifayətlənməyərək onların Naxçıvanda da qalmamaları və gələcəkdə bu ərazinin Ermənistana birləşdirilməsi haqqında düşünürdülər..."